

נבואות קדומות בהושע, יואל ועמוס

המהפך – אל הניצחונות הגדולים

דור ירבעם בן יואש על רקע קודמיו

אחרי השפל העמוק שהגיע עד מצור שומרון – "כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש"1 - בא תור הניצחונות והשגשוג של ממלכת ישראל. יואש בן יהואחז היכה את ארם שלוש פעמים, כדבר אלישע לפני מותו, וירבעם בן יואש המשיך והיכה את ארם "עד כלה", כפי שיצא מפי אלישע באותה שעה קודם שנסתלק –

"... ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה..."

(שם י"ג, יט)

את נבואת אלישע המשיך יונה בן אמת,2 ועל פי נבואתו הגיע ירבעם בן יואש עם צבאות ישראל עד דמשק ועד לבוא חמת –

"הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמת הנביא אשר מגת החפר (=עיר בנחלת זבולון): כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל: ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים וישיעם ביד ירבעם בן יואש: ויתר דברי ירבעם וכל אשר עשה וגבורתו אשר נלחם ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל:"

1 שם י"ג, ח.

2 לפי מדרש חז"ל (סדר עולם רבא פרק י"ח; מהדורת רטנר עמ' 74) ורש"י (למלכים ב' י', א), יונה בן אמת הוא "הנער הנביא", שנשלח למשוח את יהוא.

3 דוד היכה את דמשק ואת ארם צובא, ותעי מלך חמת היה בן בריתו (שמואל ב' ח', ג - יב); ירבעם בן יואש השתלט על דמשק ועל חמת; באותו הזמן, עוזיהו מלך יהודה השתלט על אילת ועד "לבוא מצרים" (דברי-הימים ב' כ"ו, ב - ח), כמו דוד ושלמה.

(שם י"ד, כה - כח)

המהפך הזה הביא את ממלכת ישראל לשגשוג שלא היה כמוהו מאז ימי דוד ושלמה.³ בתחילת הגאות עוד התנגשו חזיתית אמציהו מלך יהודה מול יהואש מלך ישראל, וישראל ניצחו בבית שמש,⁴ ואף פרצו בחומת ירושלים, אך בימי ירבעם בן יואש שררו שלום ושיתוף פעולה בינו לבין עוזיהו, ושתי הממלכות יחד ניצחו ושגשגו כמעצמות במרחב, על חורבות ארם –

"ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה⁵ בישראל..."

(שם י"ד, כח)

זה היה המצב הקרוב ביותר לאיחוד האומה, כחזון הנבואה –

"ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וישמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל."

(הושע ב, ב)

ואף כי לא "שמו להם ראש אחד", נשאר תקועים בפילוג הדתי והלאומי, ו'לא סרו מחטאות ירבעם בן נבט', בכל זאת התאושו שתי הממלכות יחד, "ועלו מן הארץ" עד "כי גדול יום יזרעאל". מהפכת יהוא הושלמה במהפך הניצחונות הגדולים על ארם, ועל שאר אויבי ישראל מסביב.

בני הדור ראו במהפך הניצחונות הגדולים, ובהרחבת גבולות ישראל ויהודה את קיום דבר ה', ואת הגמול הראוי⁶ לבית יהוא על חיסול איזבל ובית אחאב, ועל השמדת הבעל מישראל. האופוריה הרקיעה שחקים, ורמת החיים עלתה פלאים.

4 מלכים ב' י"ד, ח - י"ד.

5 הביטוי "ליהודה בישראל" מבטא כנראה את הברית בין שתי הממלכות בימי עוזיהו-ירבעם, קצת בדומה לממלכה המאוחדת מימי דוד ושלמה.

6 כך נרמז בדבר ה' המסכם את מהפכת יהוא (שם י', ל) – "ויאמר ה' אל יהוא: ען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני כל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על פסא ישראל", והנה המלך הרביעי, ירבעם בן יואש הביא לישראל את הניצחונות הגדולים, ואת פסגת ההצלחה.

עד ים הערבה גוי ולחצו אתכם מלבוא חמת
 כדבר ה' אלהי ישראל...
 (מלכים-ב"ד, כה) (עמוס ו', י"ד)

זו בדיוק הסיבה לכך, שעמוס והושע השתמשו בנבואות הקדומות, נבואות הישועה מתוך המשברים הגדולים, בוויכוח הנוקב שלהם עם בני דורם על תום תקופת הישע, ודווקא באופן דרמטי, בייחוד אצל הושע.

נבואות קדומות בפתיחת עמוס

והושע¹¹ - פרספקטיבה נבואית

הנבואה הקדומה בפתיחת עמוס

בפתיחת עמוס, הנבואה הקדומה בולטת מאד ואפשר לזהותה בקלות. חוקר יוצא דופן, יחזקאל קויפמן,¹² חשף את התופעה, ומבלי לשלוח יד בנוסח המקרא (במקום זה).

רוב המאורעות המתוארים ברשימת הנבואה "על שלש פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו",¹³ התרחשו דור שלם לפני עמוס. יתר על כן, כאשר עמוס הנביא מתקוע נשא את דבר ה', כבר עבר זמן רב מאז שצבא ירבעם בן יואש שילח אש בחומות דמשק ובארמנות חזאל ובן הדד בנו, וחיילי ישראל כבר רקדו שם על הגגות. גם שאר אויבי ישראל כבר ספגו מהלומות עזות מידי יהואש וירבעם בנו, ואש שולחה בחומות רבות – אפילו בחומת ירושלים פרץ יהואש מלך ישראל פרצה גדולה. אין שום טעם ומשמעות לומר בימי ירבעם בן יואש, שה' שילח אש בבית חזאל בדמשק ובחומות שאר אויבי ישראל, כאשר דבר זה כבר קרה מזמן. שומעיו של עמוס

תלמידי הנביאים הגדולים – אליהו ואלישע, מיכיהו בן מלכה⁷ ויונה בן אַמְתִּי, שנבואתו נשענה כנראה על שירת 'האזינו'⁸ שבסוף ספר דברים – חגגו את הניצחון הכביר כפרי הרוח המאמינה, שסבלה ייסורים קשים ונשאה את חזון הטיהור 'המדברי' בלי שום פשרה, שהכריזה מלחמה על תועבות איזבל ועל בית אחאב. הגאות המדינית, הניצחונות הצבאיים, והשגשוג הכלכלי, לא באו מעצמם, אלא נבעו מכוחה של גאות רוחנית, שחזון הנביאים הגדולים ניצב במרכזה. ההישגים העצומים קיבלו משמעות מטאפיזית, כהופעת דבר ה' בפי עבדיו הנביאים. דמותו של אליהו התשבי ושל תלמידיו הנביאים, ריחפה מעל הכל – אי אפשר היה להטיל ספק בצדקת הנבואה הקדומה.

מעוצמת האור, לא נתנו את הדעת לשחיתות המתפשטת, לזנות ולאלילות שבחברה הגאה; רק מתי מעט העלו על דעתם, שהגאות היא רק זמנית – דור אחד שלם של ניצחון ושגשוג, מעין הזדמנות אחרונה⁹ לממלכת ישראל-שומרון, ואחר כך צפויה מפולת.

הנביאים הצעירים, עמוס והושע, הם שחזו את המפולת, אבל דבריהם נחשבו כהפוכים¹⁰ לחזון הנבואי הקדום, שמכוחו ינקו בני הדור את כוחם, והיה קשה עד מאד להקשיב להם – לא במקרה אמר כהן בית-אל על עמוס:

"לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריך:"

(עמוס ז', י')

הנה היפוך מובהק בין יונה בן אמת לבין עמוס –

"הוא (= ירבעם בן יואש) "כי הנני מקים עליכם

השיב את גבול בית ישראל

ישראל מלבוא חמת נאם ה' אלהי הצבאות

7 מלכים-א כ"ב, יז – כח.

8 הביטוי "ואפס עצור ואפס עזוב" מנבואת יונה בן אמת לקוח משירת 'האזינו' (דברים ל"ב, לו), אשר שם ישנו תיאור של מצור קשה, ואחריו ישועה גדולה (שם, פסוקים כג - כה, ואחר כך בפסוקים ט - מג).

9 בדומה לימי יאשיהו (כמאה שנה אחר כך), שהיו בהחלט 'הזדמנות אחרונה' לממלכת יהודה, לפני חורבן ירושלים בידי הבבלים.

10 נבואות העידוד והישועה של אלישע ושל יונה היו זכורות היטב בשומרון, וכנראה היו נבואות נוספות כאלה.

11 עמוס והושע, במקביל לישעיהו, נחשבים ראשוני הנביאים, שדבריהם נכתבו לא בתוך סיפור אלא כקובצי נבואות ('נביאי הכתב'); לכן, יש חשיבות מיוחדת לנבואות כתובות מתקופה קודמת, כשהם מתווכחים עם אלו שממשיכים לצטטן.

12 תולדות האמונה הישראלית כרך ג' (ירושלים תשל"ב), עמ' 59-63, וראו שם גם עמ' 51-55.

13 עמוס ב', ו.

נבואה זו נאמרה בימי השפל הקשים, כשהארמים עשו בישראל כרצונם, והתעללו במיוחד ביישובי הגלעד הישראליים, יחד עם בני עמון השכנים שפעלו עם הארמים נגד בני ישראל –

”למען הרחיב את גְבוּלָם:”

(עמוס א', יג)

נקל להבין גם את פשעי מואב – ”על שָׂרְפוּ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אָדוֹם לְשֵׁיטָה:”¹⁴ (מסוף הסיפור במלכים-ב ג', כו - כז) – מישע מלך מואב העלה לעולה על החומה, לא את בנו שלו, אלא את בנו הבכור של מלך אדום, שנפל בידו כאשר ניסה מישע להבקיע אל אביו, מלך אדום, ולא הצליח.¹⁵ כך מתפרש הסיום הסתום¹⁶ על הקצף הגדול על ישראל, שהיה מצד אדום, כי אנשי אדום האשימו את ישראל באבדון יורש העצר שלהם בטקס הפראי של מישע, שנועד לשבור את המערכה על ידי שבירה מורלית של צבא אדום. הסיפור העמום במלכים מתפרש בבהירות על ידי הפסוק מן הנבואה הקדומה, שבעמוס.

המאורע העמום הנוסף, שנזכר שלוש פעמים, הוא הגליה של ”גלות שלמה” לאדום בשיתוף פעולה של פלשתים מעזה ופניקים מצור, ואכזריות אדומית חמורה נגד השבויים. ידוע למדי, שסוחרי עבדים מאדום, יחד עם סוחרים פלשתיים ופניקיים, יכלו לנצל חולשה אצל שכניהם, אבל מתי אירע המסופר בנבואה זו?

רמז אחד כפול נזכר בדברי-הימים¹⁷ על יהורם בן יהושפט מלך יהודה, תחילה על פשיעת אדום ומרידתה נגד יהודה, ואחר כך על פלשתים, ”והַעֲרִיבִים אֶשֶׁר עַל יַד כּוּשִׁים”¹⁸, שהבקיעו ביהודה ושבו שבויים רבים מבית המלך. הזמן מתאים להקשר הנבואה הקדומה. מסתבר, שבזמן החולשה והשפל העמוק בישראל וביהודה, אחרי החיסולים הגדולים של יהוא ושל עתליה, אפשר היה להגלות שבויים יהודיים וישראליים, ביד פלשתים

יכולים רק להיזכר במהפך הניצחונות המדהים שעבר עליהם, ולהתמוגג מנחת.

וזו בדיוק הסיבה שעמוס מביא את הנבואה הקדומה, אשר פתחה בדבר ה' נגד הפשעים האיומים של ארם דמשק נגד ישראל, במיוחד בגלעד, וכל שומעי עמוס הכירו אותה היטב ואף בהזדהות עמוקה. עמוס הביא את הנבואה הקדומה נגד כל אויבי ישראל, כמבוא הכרחי לנבואה שלו נגד פשעי ישראל. ואכן, הנבואה נגד פשעי ישראל היא ארוכה ומפורטת, ושונה בסגנונה מהקטעים הקצרים בנבואה הקדומה.

נציג תחילה את המאורעות שנזכרו בנבואות הקצרות על דמשק ועל בני עמון, כדי שנבין מתי נאמרו נבואות אלה –

עמוס, פרק א' **מלכים ב, פרקי בית יהוא**
דמשק: ”על דושם” **”כי אבדם מלך ארם וישםם**
בחרצות הברזל את
הגלעד: (א', ג)
כעפר לדש:” (ג', יז)

אלישע בוכה במשיחת
חֲזָאֵל (י"ב, יח);

”כי ידעתי את אשר תעשה
לבני ישראל רעה

”ושלחתי אש” **מבצריהם תשלח באש**
בבית חזאל...” (שם, ד) **ובחריהם בחרב תהרג**

בני עמון: ”על בקעם” **ועלליהם תרטש**
הרות הגלעד...” (שם, יג) **והרתיהם תבקע”:**

הוקרב שם בנו של מלך אדום, והם קצפו על ישראל ומוטטו את המערכה.

17 דברי הימים-ב כ"א, ט - י ; ז - יז.

18 שם כ"א, טז.

14 עמוס ב', א.
15 כך הבינו גם רש"י ורד"ק, שפשעי מואב בעמוס (ב', א) מפרשים את הסיפור במלכים.

16 ”וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעֲלֵיו וַיִּשְׁבוּ לְאַרְצָם:” (מלכים-ב ג', כז) – מי קצף על ישראל ולמה? וכי מפני שמישע הקריב את בנו, יורש העצר, לאלילו, יחול קצף על ישראל? – אבל לפי פשעי מואב בעמוס,

”כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי דְמָשֶׁק , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;

עַל דְּוָשֶׁם בְּחֻצוֹת הַבְּרִזָּל אֶת הַגְּלֶעֶד ;
וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית חֲזָאֵל , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בְּו הַדָּד .
כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי עֲזָה , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;

עַל הַגְּלוּתָם גְּלוּת שְׁלֹמֹה לְהַסְגִּיר לְאַדּוֹם ;
וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחֹמַת עֲזָה , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ .
כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי צָר , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;

עַל הַסְּגִירָם גְּלוּת שְׁלֹמֹה לְאַדּוֹם , וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית
אֲחִים ;
וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחֹמַת צָר , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ .

כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אֲדוֹם , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;
עַל רִדְפוֹ בְּחֶרֶב אֲחִיו , וְשַׁחַת רַחֲמָיו , וְיִטְרֹף לְעַד אָפוֹ ,
וְעִבְרָתוֹ שְׁמֶרְהָ נֶצַח ;

וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתִימָן , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בְּצָרְהָ .
כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי בְּנֵי-עַמּוֹן , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;

עַל בְּקָעָם הָרוֹת הַגְּלֶעֶד , לְמַעַן הִרְחִיב אֶת גְּבוּלָם ;
וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחֹמַת רֶבֶה , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ .
כֹּה אָמַר ה' : עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי מוֹאָב , וְעַל אַרְבַּעַה לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ ;

עַל שְׂרָפוֹ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אֲדוֹם , לְשִׂיד ;
וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּמוֹאָב , וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת .

ופניקים¹⁹, שמכרו אותם לסוחרים עבדים אדומיים מובילי שיירות.

פשעי יהודה, שמאסו את תורת ה' וחוקיו,
”על מאָסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו ויתעומו
כַּזְבִּיָּהֶם אֲשֶׁר הִלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם:”
(עמוס ב', ד)

מתייחסים כנראה לסיפור על אמציה מלך יהודה, שהביא מניצחוננו על אדום פסלי אלילים²⁰ משעיר, הגיב בזעם למחאת נביא, ואחר כך ניגף בקרב בית שמש לפני יהואש מלך ישראל, שגם פרץ בחומת ירושלים.²¹

צירוף האירועים בנבואה זו מורה בבירור על דור ושניים לפני עמוס – רשימת הפושעים כוללת את כל אויבי ממלכת ישראל בימי השפל ומהפך הניצחונות של בית יהוא (כולל יהודה).

אולם יש לשים לב גם לעובדות נוספות, שנרמזו כאן – הגליית ” עם אָרָם קִיָּה”,²² והגלייה דומה של מלך בני עמון ושריו,²³ כמו גם הכרתה של שארית פלשתים,²⁴ ושל שופטי מואב ושריה,²⁵ לא ניתנת להסבר על ידי הניצחונות הגדולים של ירבעם בן יואש – לא הישראלים הגלו והכריתו ארמים ועמונים, פלשתים ומואבים, כי רק צבאות אשור יכלו לעשות מעשים כאלה. הנבואה הקדומה הזאת, יש בה אם כן גם אמירה נוספת – כנראה של עמוס מתקוע²⁶ – כי החשבון הקשה של ה' נגד פשעי העמים לא נסתיים ולא מוצה עם הנקמה הישראלית, ועדיין היד נטויה על העמים האלה להגלותם ולהכריתם ביד המעצמה, שתביא פורענות וחורבן גם על פשעי ישראל.

ככל הנראה, הנבואה הקדומה, שעמוס הכיר וידע, והשתמש בה כמבוא²⁷ לחשבון הנוקב ”על פשעי ישראל”, נראתה כך –

24 שם, א' ת.
25 שם, ב' ג.
26 ההגליות והחורבנות שנוספו כתובים כולם אחרי החתימה הקבועה של קטעי הנבואה הקדומה – ”וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ ... וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת...” (א', ד, ז, י, יב, יד; ב', ב, ה) – בצור, באדום וביהודה, אין תוספת.
27 כפי שהציע י' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך ג' עמ' 63.

19 אותו הפשע נזכר גם ב”פשעי עזה”, וגם ב”פשעי צר”, ונרמז ב”פשעי אדום”, שלא ריחם (עמוס א', ו, ט, יא).
20 דברי-הימים-ב כ"ה, יד – טו ; הסגידיה גם לאילי הנכבשים הייתה מקובלת אז, כדי שלא ינקמו במנצחים.
21 מלכים-ב י"ד, ח-יד.
22 ההגליה ל'קיר', ארץ מוצא הארמים, עמוס א', ה; ט', ז
23 שם, א' טו.

ובתי הקיץ, ובתי השן המפוארים. הסיום (מופיע בפרק ג', מפסוק ט) בפירוט נרחב של פשעי הארמונות וחורבנם, מקביל לסיום הקצר של קטעי הנבואה הקדומה – "ושלחתי אש... ואכלה ארמנות...". לכן, אינני יכול לקבל את הפירוש²⁸ החותם את נבואות העמים בסוף פרק ב', ומושך את פרק ג' לפרקי ד' וה' (בגלל הפתיחה הדומה: "שמעו את הדבר הזה..."), מפני שפרק ג' מאריך ומפרט בתיאור הארמונות שיחרבו, ולכן הוא הוא הסיום של 'פשעי ישראל', שהנבואה הקדומה היא ההקדמה להם.

בפירוט הפשעים של ישראל אנו מוצאים 'מדרש' נבואי יוצא דופן לפרשת 'וישב' בספר בראשית²⁹ – "על מִכְרָם בַּכֶּסֶף צָדִיק ... וְאִישׁ וְאָבִיו יִלְכוּ אֶל הַנְּעִרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי"³⁰ – ומזה ניתן להבין, שהיו בדור ההוא כאלה, שהמעייטו בכבוד הפשעים שלהם, כי גם אחי יוסף מכרו את אחיהם, וגם יהודה בא על תמר אשת בניו. בנוסף, מנה הנביא הטיית משפט, פגיעות חמורות באביונים ודלים, וחילול הקודש ביין וזנות

לא רק שעמוס הנביא פירט את כל 'פשעי ישראל', ארבעה, ואולי שבעה³¹ (שלושה ועוד ארבעה), אלא שהוא האריך מאד בשאלה הגדולה והעיקרית – הייתכן, שה' פוקד ומעניש על 'פשעי ישראל' בדיוק באופן שהוא העניש ויעניש על פשעי הגויים הרעים, אויבי ישראל ? תשובת עמוס –

"רַק אֶתְכֶם יְדַעְתִּי מִכָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאָדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם:"

(שם ג', א-ב)

דווקא עקב בחירת ה' בישראל (ידעתי = בחרתי³²), ה' ידקדק עמם על כל עוון ופשע, ממש כפי שמלך מדקדק עם הקרובים אליו, וצבא מקפיד במיוחד עם היחידות המיוחדות, המובחרות. הסגולה והבחירה אין פירושים העלמת עין, אלא דווקא להפך. במקום שנאמרו דברים כאלה מפי הנביא, שם התנהל ויכוח נוקב על השאלות

כֹּה אָמַר ה': עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה, יַעַל אֶרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ;

עַל מֵאָסָם אֶת תּוֹרַת ה'. וְחָקִיו לֹא שָׁמְרוּ,

וַיִּתְּעוּם כְּזַבִּיהֶם, אֲשֶׁר הִלְכוּ אַבּוֹתֵם אַחֲרֵיהֶם;

וַיִּשְׁלַחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה, וְאָכְלָה אֶרְמֹנוֹת יְרוּשָׁלַם."

בציטוט הנבואה הקדומה טמן עמוס מלכודת כפולה לשומעיו, שגם הם הכירו והזדהו עם הנבואה הקדומה. הזדהות זו עצמה העמידה אותם במצב מביך וקשה בנבואה "על פשעי ישראל", ובנוסף לכך שמחתם הגדולה על האש שהם ובני דורם שילחו בבית הַזָּאֵל ובחומות דמשק, הפכה למבוכה עם הוספת ההגליה שעדיין לא התרחשה, וברור שלא תתרחש בידי ישראל. כך משתלבת הנבואה הקדומה בהיפוך הדרמטי של נבואת עמוס, מפורענות על הגויים הפושעים, לחשבון הנוקב עם "פשעי ישראל", ואבדן צפוי של ארמנות שומרון.

מבנה נבואות עמוס

ספר עמוס מתחלק באופן פשוט לשלושה חלקים, בכל אחד שלושה פרקים –

א' עד ג';

ד' עד ו';

ז' עד ט'.

הפרק הראשון (יחד עם שתי הפסקאות הראשונות של פרק ב') הוא הנבואה הקדומה, המבוא לנבואת התוכחה הקשה "על פשעי ישראל", שבנויה כהרחבה דרמטית, על בסיס הנבואה הקדומה. ההרחבה פותחת בפירוט מדוקדק של כל 'פשעי ישראל' (לעומת הגויים הרעים, אצלם נזכר רק החטא המכריע), ומסתיימת בחורבן הארמונות בשומרון, עם מזבחות בית-אל, בתי החורף

28 קויפמן, שם; גם בפירוש 'דעת מקרא'.

29 מדרש זה הפך את הנבואה הזאת להפטרה של פרשת 'וישב', בה מתוארת מכירת יוסף, וגם יהודה ותמר.

30 עמוס ב', ו - ז.

31 אם סופרים מכירת צדיק ואביון כשני פשעים, וכן דריכה על 'ראש דלים', והטיית 'דרך עֲנוּיִם' (=עניים), גם "איש ואביו", גם "בגדים חֲבָלִים", וגם "יין עֲנוּשִׁים" (=אסירים).

32 כך אמר ה' על אברהם (בראשית י"ח, יט) – "כִּי יְדַעְתִּיו (=בחרתי) לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אֲבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלָיו:"

האלה בייחוד. לכן מאריך עמוס בחסד ה' עם ישראל במדבר, ובהנחלת הארץ.

שאלות אלה ניסרו בחלל הישראלי (אז כמו היום),³³ בגלל כוחה העצום של הנבואה הקדומה, אליהו ואלישע ותלמידיהם אשר הובילו מהפכה נגד משטר איזבל ואחאב, אבל מעולם לא עלה על פיהם חזון של חורבן האומה הישראלית בארצה. הקנאות הנבואית הלוחמת הלכה יד ביד עם האמונה ב'סגולת ישראל'³⁴ במאבק מתמיד על דמותה הרוחנית של האומה הישראלית, עם אופק של מהפכה ונחמה – אם לא בדור הזה, אזי בדור הבא, או באחד הדורות הבאים – בלי שום אופציה של חורבן וגלות. אצל אליהו ואלישע הלכו רק לחורבן, או למדבר הטהרה בסביבות הירדן.

עמוס מתקוע, כמו הושע, מבטאים אופק נבואי שונה לחלוטין – עם הופעת המעצמה האשורית ברקע הפוליטי הבינלאומי – ובו אפשרית וצפויה הגליה, הכרתה והחרבה של הממלכה הישראלית על אדמתה. עדיין, האומה הישראלית תמשיך ותתקיים לעד, אבל במרחבי הגלות, במדבר הגויים הרעים, ואף מחוץ לאדמתה.

בשלושת הפרקים האחרונים בעמוס, אנו מוצאים שוב את התבנית של 'שלושה וארבעה',³⁵ בנבואות המראות שני מראות נסלחים, בשלישי וברביעי אין עוד סליחה, והאחרון (ט') הוא מראה החורבן עצמו, חורבן ממלכת ישראל, והוא מקביל ודומה³⁶ למראה בישעיהו (ו'), במות "המלך עזיהו".

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יואל בן-נן *

* עורך: אלישע אורון, תשע"ז *

* *

* בית המדרש הוירטואלי *

* מיסודו של *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

35 תבנית זו מוכרת וידועה בספרות החכמה, ראו משלי פרק ל'.

36 על עניין זה נרחיב בשיעורים הבאים (ובספרנו, ישעיהו – כציפורים עפות, עמ' 88-89).

33 האם אחרי קיבוץ גלויות כה מופלא ייתכן עוד חורבן?? האם ייתכן חורבן שלישי?? האם אנחנו ראוים??

34 לפי זה, גם ואליהו של אגדות חז"ל איננו היפוכו של אליהו המקראי, הקנאי והלוחם, כמו שרגילים לחשוב, אלא המשכו הטבעי – מאבק בלתי מתפשר על טהרתו וזכויותיו של עם ישראל והצלתו מ'יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג', כג – כד).